

- ☐ SÁNDOR PÁL: Az emancipáció történetéhez Magyarországon, 1840–49. In *Századok*, 1995/2. sz., 285–334. p.
- ☐ SZABÓ TAMÁS: *Száz kecskeméti honvéd és nemzetőr az 1848/49-es szabadságharcban*. Kecskemét, é. n.
- ☐ Székelyné Kőrösi Ilona: A zsidó elemi iskola Kecskeméten (1840-1877). In *A zsidó iskolaiügy története Magyarországon*. Budapest, 1991, OPKM, 120–127.p.
- ☐ ÚJVÁRI PÉTER (szerk.): *Magyar zsidó lexikon*. Budapest, 1929.
- ☐ V. SZÉKELY GYÖRGY: Kecskeméti adatok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc pénzügyeihez. In *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében*. 1992. Kecskemét, 1994, 113–120. p.

Mészáros Csaba

Timur Lenk (1336–1405)

„Ez a hódító nagy szál ember. Feje tömör, homloka magas. Mind testi erejéről, mind bátorságáról híres, a természet mindennel bőkezűen ellátta. Fehér bőre, piros arcszíne van, ami jó egészségről tanúskodik. Lába erős, válla széles, ujjai vastagok, szakálla hosszúvá nőtt, kezei szárazak. Sántít a jobb lábára, hangja mélyen zeng, ha megszólal. Férfikorában szelleme ugyanolyan élénk, teste erős, lelke merész, mint fiatal éveiben. Olyan, mint az időálló szikla. Nem szeret heverészni, sem tréfálkozni. Mindig csak az igazságot keresi, még akkor is, ha az kellemetlen neki. Bajban nem esik kétségbe, de a sikerek nem készítetik kitörő örömujjongásra. Pecsétjében két perzsa szó áll: az igazság erő. Általában hallgatag, és ha beszél, sohasem témája a mészárlás, fosztogatás vagy asszonyokon elkövetett erőszak. Szereti a bátor, vitéz katonákat.”¹ Jellemzi a „világ urát” Ibn Arabsáh, aki tizenkét éves kora óta élt Timur Lenk fogságában Szamarkandban.

A hatalom megszerzése

Timur 1336-ban, egy török-mongol nemzetségből a Barlasz nevűből született, a Szamarkandtól nem messze fekvő Kes városában. Születése idején csagatajida területek két részre szakadva éltek. (Dzsingisz kán második fiának, Csagatajnak a leszármazottainak elnevezése.) Transzoxianának külön mongol kánja volt, de rövidesen minden hatalmat a helyi török arisztokrácia szerzett meg. 1346-tól 1357-ig egy Kazgan nevű emír tartotta kezében a kormányzás gyeplőjét, majd halála után pár éves anarchia következett.² A versengő főurak között ott találjuk Timur nagybátyját, Hádzsi Barlaszt is, de a fő hatalmat neki sem sikerült megszereznie. 1360-ban az északi birodalomrész kánja Tugluk Temür annyira megerősítette hatalmát, hogy a déli részek meghódítására is gondolhatott. Bevonult a Transzoxianai városokba, amelyek vezetői vagy behódoltak, vagy elmenekültek. Hádzsi Barlasz az utóbbit, Timur az előbbit választotta. Ő elismerte az erősebb Tugluk Temüirt feljebbvalójának, ennek fejében viszont megszerezte elmenekült nagybátyja helyett a Barlasz törzs vezetését. Sőt Tugluk Temür bizalmát annyira kiérdemelte, hogy az fia, Iljász hozdza mellé – aki a visszahódított Transzoxiana kormányzója lett – kinevezte tanácsadónak. Nem

sokáig élvezhette a csagatajida kánfi Timur tanácsait, mert az rövidesen cserbenhagyta. Timur Mir Huszejnnel kötött szövetséget, aki sógora és egy kisebb afganisztáni fejedelemség ura volt, melyhez Balh, Kunduz és Kabul városai tartoztak. Ezekről a területekről kiindulva rövid idő alatt visszafoglalta Transzoxianát és 1363-ban Iliász Hodzsának már menekülnie kellett. A két győztes úr egy jelentéktelen csagatajida báburalkodót ültetett a trónra, akinek a nevében a tényleges hatalmat ők gyakorolták. Timur és Mir Huszejn duumvirátusa kezdetől fogva feszültségekkel volt terhes. Huszejnnek volt nagyobb területe és hadserege, viszont Timur volt a tehetségesebb egyéniség. A leszámolás közöttük elkerülhetetlen volt. Erre akkor került sor mikor Huszejn afganisztáni területeiről a megerősített Balh várába húzódott. Timur végül Balhot is bevette s így harmincnégy évesen egy birodalom élére került. Országát Transzoxiana és Afganisztán északnyugati része alkotta.³

Timur államalakulata

Még Balhban 1370-ben királlyá koronáztatja magát, de jogilag egész életében nem ő áll birodalma élén. 1370-től 1388-ig a csagatajida Szojurgatnis, majd 1388-tól 1402-ig annak fia, Mahmud áll kánként. A valóságban persze Timur korlátlan úr, s a szerencsétlen kánok a palota fogjai, politikai bábok, akiknek nevével az állami aktusokat, kibocsátott okleveleket hitelessé lehet tenni. Timur hosszú ideig csak a szerény emír címet viseli, s a szultáni titulust is csak 1388-ban vette fel. Kán sosem volt. Timur közép-ázsiai birodalmában törökök, tadzsikok és mongolok éltek, kulturálisan a török és perzsa nyelv és hagyomány volt a meghatározó, vallási és jogi téren pedig a mohamedán és a török-mongol nomád hagyományok érvényesültek. Birodalmának központjául Szamarkand városát tette meg. Az új hódító innen indult hadjárataira a világ négy égtája felé. Leigázta a Horezmi Szultánságot, Indiát, Perzsiát, Szíriát, meghódította az Aranyhorda területeit és 1405-ben a Kína elleni hadjárata idején halt meg.⁴

Legjelentősebb hódításai

Egy Timur típusú erős akaratú hódító, aki végre 34 évesen egyeduralkodó lett, nem állhatott meg eddigi eredményeinél, főleg ha figyelembe vesszük a történelem számára való kedvező alakulását. A nagy hódítót láthatólag semmilyen stratégiai cél nem vezette egyes hadjáratainak sorrendjében. Hódításait sohasem biztosította, mindig megelégedett a pusztítással és sarcszedéssel. Nyughatatlan lelke kielégült a kitűzött terv elérésével, a birodalom közigazgatási megszervezése már nem érdekelte. Sokszor minden cél nélkül vérengzett. Vakmerő volt és kegyetlen, aki igazán csak táborában, katonái között érezte jól magát. Így következhetett be, hogy halála után alig nagyobb birodalmat hagyott utódaira, mint amellyel már 1370-ben rendelkezett.⁵

Horezm az Amu-darja folyó alsó folyásánál elterülő, török és perzsa lakosságú ország az iszlám fontos kereskedelmi és kulturális központja volt. A horezmiek régóta Timur ellenségei voltak, hiszen amint kitétte lábát Szamarkand székvárosából hátba támadták őt a török–perzsa csapatok. A leszámolásra 1379-ben került sor.

Észak-keleti irányba Timur fő ellenfelei a csagatajidák voltak. (Ezek nem azok a csagatáj kánok voltak, akik Szamarkandban báburalkodóként voltak jelen, hanem azoknak egy másik leszármazási ága.) 1392-ben elűzte e terület urát Kamaraddint, és kibékült Tugluk Temür ekkor visszatérő fiával Hizir Hodzsával, aki a szövetség pecsétjeként lányát Timurhoz adta

feleségül (kb. 1397). Ezzel teljesült Timur régi vágya: rokonságba került a dzsingiszidákkal.

Az Aranyhorda, a mongol világbirodalom nyugati részén önállósult tatár utódállam az 1360/70-es években a belső trónviszályok martaléka lett. Mivel Timur mindenképpen csökkenteni akarta a Horda jelentőségét, megszüntette a kereskedelmi központok szerepét a Volgán és a Krímben, elvágta azokat a kereskedelmi vonalakat, melyek Kelet Európával összekötötték és áthaladtak az Aranyhorda területén. Ezentúl a karavánoknak Iránon és Közép-Ázsia déli részén kellett áthaladniuk.⁶ Az Aranyhorda és Timur kapcsolata úgy kezdődött, hogy 1376-ban a Fehérhorda (az Aranyhorda keleti fele, a mai Kazahsztán területe) urának, Urusz kánnak az unokaöccse, Toktamis, Timur udvarába menekült, Szomorkandba. Innen együtt indultak neki többször, mire 1377-ben Toktamisz a Fehérhorda kánja lett. Majd később 1380-ban az oroszok Aranyhorda elleni támadását kihasználva a egész birodalom feletti uralmat megszerezte. Mindehhez persze Timur segítségére volt szüksége. A két nagy uralkodó 1387-ben fordult egymás ellen. Több éven át álltak egymással szemben, mire 1391-ben Timur ütközetre tudta kényszeríteni Toktamist a Kondurcsa folyónál. Toktamis tatár hada teljes vereséget szenvedett, de maga a vezér megmenekült, s Egyiptomtól ill. a litván nagyfejedelemtől igyekezett segítséget kérni. 1394-ben már elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy újra Timur ellen vonuljon, de a Terek folyónál újabb kudarcot szenvedett (1395). Toktamis életben maradása – noha felemelkedni már nem tudott – állandó potenciális veszély forrása lehetett Timur számára. A csatát követően rövid idő alatt meghódította az Aranyhorda nyugati részét, majd az északi orosz városok felé fordult. De csak Jelec városáig jutott, melyet a szokásos módon leromboltatott, majd hirtelen irányt változtatott, s délnek vonult. Ezt követően Timurnak az Aranyhordával már nem kellett számolnia.⁷

India, Ázsia egyik leggazdagabb országa, már régóta kedvenc célpontja volt Timurnak, s 1398-ban el is indult annak meghódítására. Ebben az időszakban Indiában már évtizedek óta anarchia uralkodott. A hatalom több helyi mohamedán dinasztia kezében volt. Nem csoda tehát hogy könnyedén gyűrte egymás után maga alá az észak-indiai fejedelemségeket. (Pedig még harci elefántokat is bevetettek ellene.) Ismét ártatlanok százai estek áldozatul Timur kegyetlenségének. A győzelem teljes volt, amelyet Timur Delhibe való diadalmas bevonulása koronázott meg. A zsákmány minden képzeletet felülmúlt, a delhii szultánok minden arany és drágakő kincse a hódítók ölébe hullott. Legnagyobb kárt az indiai kulturának okozták. India hamar kicsúszott a sánta vezér kezei közül, hiszen a közigazgatás megszervezéséről itt sem gondoskodott.⁸

A XV. század végére már csak egy nagyhatalom létezett Timur egyre terjeszkedő hatalmi szférájának határán: az oszmán-török birodalom volt, élén a tehetséges Bajezid szultánnal (1389–1403). A feltörekvő török hatalmat még az európai kereszties seregek sem tudták föltartóztatni (Nikápoly, 1396). Úgy tűnt éveken vagy hónapokon belül az egykor hatalmas Bizánc is az oszmán hódítók zsákmánya lesz. Ebben a politikai helyzetben jelent meg Anatóliában Timur Lenk. 1402 júniusában indult hadba az oszmánok ellen. Ankaránál Ázsia két legerősebb serege és két leghatalmasabb uralkodója mérte össze erejét. A véres és hosszú csata Timur győzelmével végződött, s maga I. Bajazid szultán is a fogságába esett. (Itt is halt meg 1403-ban.) Ennek a győzelemnek hatalmas az Európa-történeti jelentősége, hiszen mintegy fél évszázados, utóbb kihasználatlan haladékot kapott Bizánc, s egész Európa hogy felkészüljön a török hódítására. A győzelem után nem sokkal Európa fel is

vette a diplomáciai kapcsolatot Timurral. Kasztíliai Henrik 1404-ben követet küldött Timurhoz, Ruy de Clavijo személyében. Az ő spanyol nyelvű úti beszámolója az egyik legértékesebb fennmaradt történeti forrásunk Timurról és a korabeli Szamarkandról.⁹

A 70. életéve felé közeledő hódító egyetlen megvalósulatlan célja Kína meghódítása volt, melyet 1405-ben bekövetkezett halála hiúsított meg.

Megítélése

Timur Lenk a világtörténelem egyik legvitatottabb alakja. A kétségtelenül tehetséges hadvezér sokszor jóvátehetetlen, és sokszor fölösleges pusztításokat vitt végbe, annak ellenére hogy szeme előtt sohasem lebegett egy kialakítandó világbirodalom képe. Legfőbb jó, amit elmondhatunk róla az a tudomány és művészetpártoló tevékenysége, elsősorban székvárosában Szamarkandban. A perzsa és török nyelvű irodalom lelkes mecénása, költők és festők nagylelkű támogatója volt. Ő teremtette meg azt a légkört, mely a XV. századot a perzsa és török művészet egyik fénykorává avatta. Ami Timur politikai örökségét illeti, birodalma szinte halála pillanatában széthullott. Utódjául első szülött fiának gyermekét, Pir Muhammad Ibn Dzsahángirt jelölte ki, de többi fia és unokája is birodalma egy-egy részét kapta örökül.

Felhasznált irodalom

📖 G. A. FJODOROV – DAVIDOV: *Az Aranyhorda földjén.* Bp., 1983.

📖 MIHAIL HELLER: *Az Orosz Birodalom története.* Bp., 1996.

📖 VÁSÁRY ISTVÁN: A világ ura. In *Koronás portrék.* Bp., 1987.

Jegyzetek

¹ Vásáry 77. p.

² Uo. 59. p.

³ Uo. 60. p.

⁴ Heller 91. p.

⁵ Vásáry 62. p.

⁶ G. A. Fjodorov–Davidov 118. p.

⁷ Heller 94. p.

⁸ Vásáry 73. p.

⁹ Uo. 77. p.